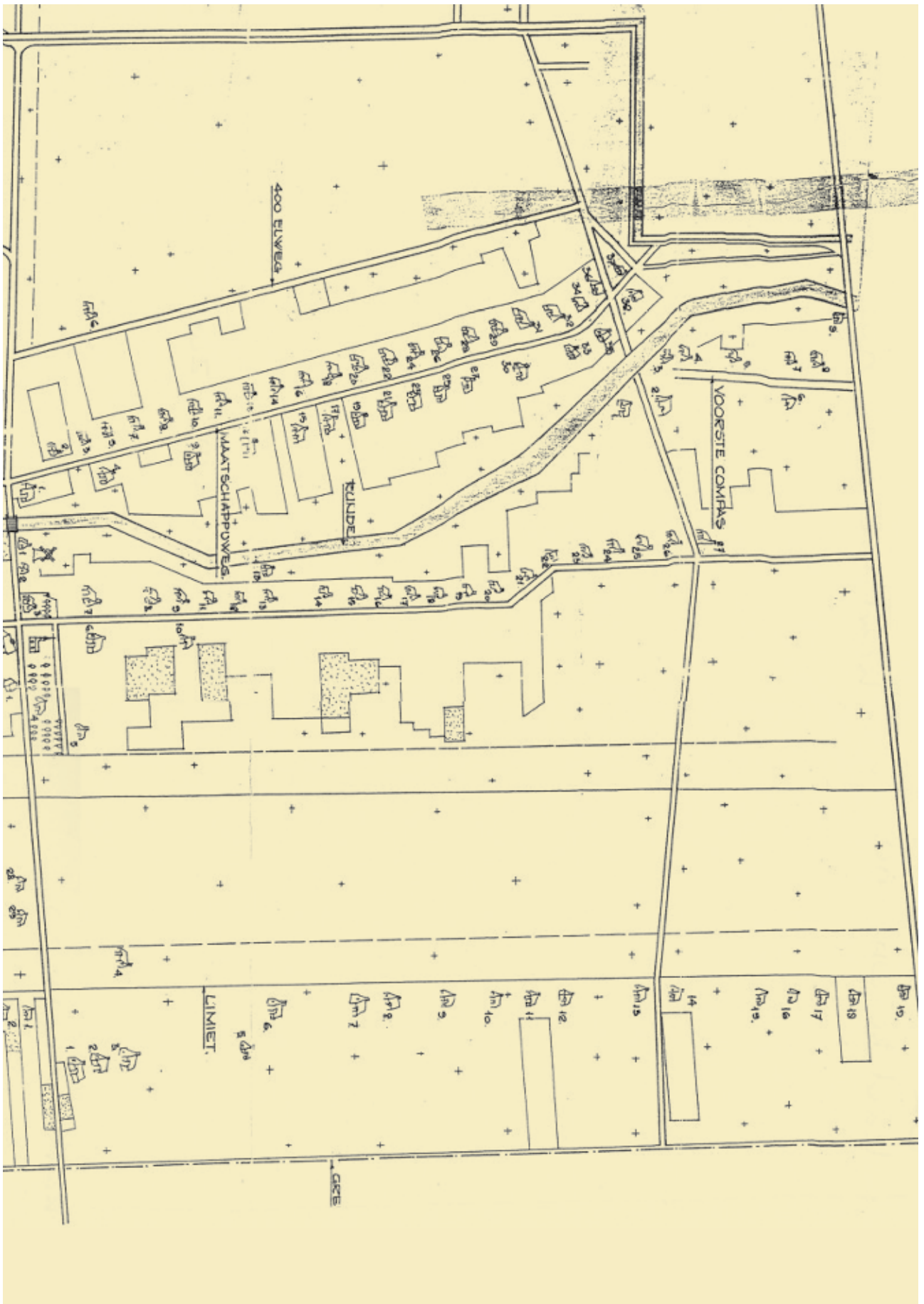

Kaart 6. Bargercompascuum omstreeks 1900 met namen, bijnamen en huisnamen door Willem Arling, opgetekend in 1971.

Namen, bijnamen en huisnamen op de kaart

Maatschappijweg

1. Lute de Groot 2. Feringa 3. Jan Oorlog, Jan Rolfes 4. Bakkes Hinne, Schulte 5. Titke Berend, Sulman 6. Oude Luttel 7. Bruns 8. Nus Joop, Nusse 9. Hartman 10. Bakkes Geert, Schulte 11. Hoffart 12. Titke Minne, Sulman 13. Rolink 14. Bakkes Wilm, Schulte 15. Emmerinks Mina 16. Bos 17. Frans Arling 18. Bakkes Berend, Schulte 19. Dolging 20. Kramer Harm 21. Heller Hinnek 22. Lutke Bentlage 23. Kosse 24. Feringa 25. Appel Harm, Harms 26. Koop Wilm 27. Diek, Dijck 28. Hendrik Ahlers 29. Pranger Minne 30. Hin oom zien Teidoor, Th. Arling 31. Grote Bentlage 32. Borghoes 33. Dokter Harm 34. Polkuu, Exel 35. Smit Hinne 36. Baks 37. Botkes Roulf, Gerdes 38. Botkes Harman, Gerdes.

Rundeweg

1. Bats Haam, Nieters 2. Buter 3. Meer Wilm, Sulman 4. Marten de Vries 5. De Russe, Harm Arling 6. Scheper Johan, Gerth 7. Bouk Berend 8. Batn Jan, Tiben 9. Reurink 10. Albert Brinkman 11. Kramer 12. Bernard Thole.

Voorste Compas

1. Haitel 2. Teiken 3. Sandmans Anton, Rijs 4. Nieters 5. Kloet, Sulman 6. Jan Ottens 7. Kramer Geert 8. Bats Schoemaker 9. Geert Mensen.

Centrum noord

1. Johan Eilering 2. Kroon 3. Jan Berend Wilken 4. Smokkeljans, Jansen 5. Meer Berend, Sulman 6. Zwake 7. Polmerenks Leindke, Berends 8. Hölscher Berend 9. Polver Albert, Wilken 10. Jan Wilken 11. Borchert Rolfes, Burchart Rolfes 12. Weikamp, Wehkamp 13. Kaun Haam, Harm Conen 14. Bakkes Harm, Schulte 15. Jans Visker 16. Heinrich Hofman 17. Geert Hendrik Arling 18. Kaunn, Conen 19. Wubkes 20. Wösten 21. Bentlage 22. Harm Sandman 23. Scheper Hinnek, Berends 24. Hartman 25. Jan Husers 26. Dik Geerts 27. Dekker Heinrich, Berends.

Centrum zuid

1. Bouk Geert 2. Bart Snieders 3. Kras Roulf, Rolfers 4. Lena Schoo 5. Speller Bats 6. Dauzn Minne, Berends 7. Heller Berend 8. Renze de Vries 9. Gebken Hinnek 10. Geert Lubbers 11. Kuhl Roulf 12. Onkel Greite 13. Wind Harm, Hartman 14. Stoet Anne, Smeman 15. Joop Borgman 16. Hahnen Wilm, Specken 17. Snieder Bernard 18. Bok Geert, Langes 19. Peters 20. Theodoor Arling 21. Robben 22. Posthuma 23. Duinkerken 24. Scholte Albers 25. Groenewold 26. Albert Amelen 27. Jan Niezing 28. Masjan, Albers 29. Wilm Smal, Niezing 30. Kuhl Meike 31. Mans Kassing 32. Kaun Frans, Conen 33. Einhoes.

Limietweg noord

1. Greve 2. Frans Greve 3. Geert Balk 4. Benninkhaus 5. Heller Bernard 6. Wielage's Greite 7. Feringa's Minne 8. Botters Bult 9. Kohnker 10. Dekker Wilm 11. Pot Hinnek 12. Gebken 13. Theodoor Alberts 14. Kartol Harm 15. Keukn Roulf 16. Olde Barke, Berken 17. Kemper 18. Kuhl Minne 19. Grote Kneipe, Wolters.

Limietweg zuid

1. Borgmans Otto 2. Sieves Harm, Linneman 3. Sieves Berend, Linneman 4. Sieves Geert, Linneman 5. Joop in de putte, Linneman 6. Albert Sonnefant, Lubbers 7. Göbel Harm, Heller 8. Bernard Gepken 9. Hake 10. Mulder 11. Tubbe 12. Kaiter Geert, Keuter 13. Hemel 14. Schiphauwer 15. Steffen Bernad, Esters 16. Heidotting Meike 17. Uub Albert 18. Westen Nolly 19. Zaan Hinnek 20. Klein Haam, Kramer 21. Dauzn Haam, Berends 22. Hölscher Hinnek 23. Kracht zien Johan 24. Kracht zien Berend 25. Kracht zien Heinrich 26. Oosterhoot 27. Bil Harm 28. Robben Geert Harm 29. Jan Damhoes 30. Bril Jan, Bryan 31. Harm Bruning.

3. Het dorp na 1900

Bargercompascuum wordt sinds 1860 bewoond, de eerste bewoners vestigen zich rondom de Runde, zie het hoofdstuk 'Het oude centrum aan de Runde'. De grensstreek kent vanaf 1875 zijn eerste bewoners, zie hoofdstuk 'Bewoning aan de grensstreek'.

De bekende dorpshistoricus Willem Arling (1936-2008) heeft een kaart met namen, bijnamen en huisnamen van Bargercompascuum uit omstreeks 1900 gemaakt. In 1971 interviewde hij knecht Wösten van bakker Johan Eilering.

Wösten had van 1914 tot 1925 de ventroute binnen het dorp gedaan. Hij kende het dorp van de Breede Sloot tot aan Klazienaveen-Noord en van de Groenedijk tot aan het Van Echtenskanaal. Arling nam het interview af en stelde naar aanleiding hiervan de kaart met namen samen.

Een dergelijke kaart bestaat ook van de hand van Roef Feringa, maar is minder gangbaar. Het verhaal van Wösten wordt uitvoering besproken in het hoofdstuk 'Brood in Bargercompascuum'.

J.B. Berens gebruikt andere namen voor bepaalde straten. Centrum- noord en Centrum-zuid noemt hij Schoolweg-noord en Schoolweg-zuid. Voor Rundeweg gebruikt hij Runde-zuid.

Bargercompascuum in plaatsen ingedeeld

In 1866 verdelen de vier eigenaren hun aangekochte Compascuum. Gosselaar heeft zijn deel overgedaan aan meester Jan Albert Willinge Gratama, procureur bij het Gerechtshof te Assen.

Het gebied grenst in het noorden aan de Verlengde Groenedijk, in het zuiden aan het Verlengde van Echtenskanaal, in het westen aan de Runde en in het oosten aan de Breede sloot.

De streek wordt verdeeld in 'plaatsen' van 200 meter breed met een lengte, bepaald door de afstand Runde-Breede Sloot. Zo ontstaan er 32 plaatsen, die elk een nummer krijgen van 11 in het noorden tot 43 in het zuiden. De plaatsen worden verdeeld over 4 kleuren, verspreid door het hele gebied, zodat elke kleur een oppervlakte vertegenwoordigt van 335 hectare. Vervolgens wordt er geloot om de kleuren. Gratama krijgt geel, Tonckens wit, Hiddingh groen en van Holthe tot Echten de bruine kleur.

De boerderij van Geert Lubbers aan de Schoolweg-zuid. Willem Arling noemt dit Centrum-zuid. Het huis wordt weergegeven onder Centrum-zuid nummer 10 (bron; mw A. Schulte).

Zo komt de verdeling van het Bargercompascuum tot stand. Ook wordt de loop van het Verlengde Oosterdiep geprojecteerd.

Wat gebeurt er met de grond

Gratama verkoopt in 1867 een hectare aan het gemeentebestuur voor de school. In 1873 verkoopt hij 35 hectare, plaats 36 aan de gebroeders Cramer uit Hebelmeer. In hetzelfde jaar verkoopt hij aan een consortium uit Deventer, de Deventer Veen Maatschappij (DVM) zijn overige grond, 295 hectare.

De erfgenamen van Hiddingh verkopen hun grond in 1898 aan de Firma Scholten uit Klazienaveen en de gebroeders Bosscher uit Stadskanaal. Door vererving komt de grond van Oldenhuis Tonckens in handen van een paar families Tonckens. Van Holthe tot Echten verkoopt in 1867 8 hectare aan Jan Berend Wilken en in 1870 11.5 hectare aan het katholieke kerkbestuur voor de kerk, school, meestershuis, verenigingsgebouw, kerklaan, veld en de kerkhoven. Langzamerhand verkoopt hij ook de rest van zijn grond.

In 1892 wordt het Waterschap ‘Barger-Compascuum’ opgericht, dat de aanleg van de beide hoofdkanalen regelt. Als veenbazen treden op Jan Berend Wilken voor de DVM tot 1900, opgevolgd door Jan Niesing.

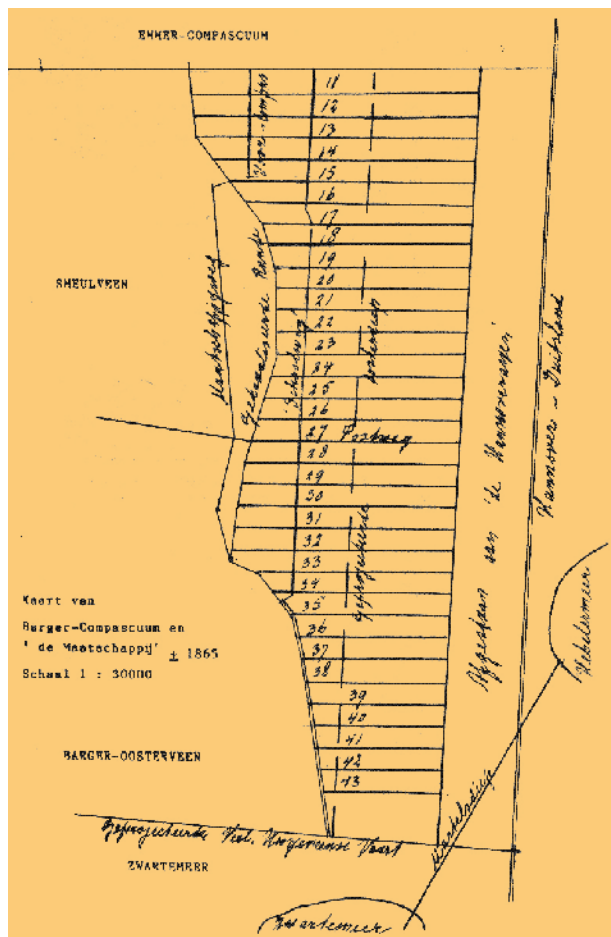
Het Limietwegkanaal had onder de schippers de naam Tweede Jan Niesingkanaal, vermoedelijk was het Verlengde Oosterdiep de eerste. Het Limietwegkanaal staat ook vaak beschreven als Hoofdwijk III, waarbij het Verlengde Oosterdiep dan Hoofdwijk II moet zijn en het Scholtenskanaal Hoofdwijk I.

Verlengde Oosterdiep uitgegraven

Kanaalgravers graven het Verlengde Oosterdiep. Rond 1900 wordt vanuit het Van Echtenskanaal (Zwartemeer) in noordelijke richting gegraven. Vanuit het Oosterdiep (Emmercompascuum) komt de verlenging in zuidelijke richting. In 1920 ontmoeten de beide kanaalgraversploegen elkaar bij de Nederlands hervormde kerk. Het Limietwegkanaal is inmiddels al gereed.

Aan de westkant van het Verlengde Oosterdiep wordt nagenoeg haaks erop om de 200 meter een zijwijk uitgegraven. De zijwijken krijgen dezelfde plaatsnummers. Hetzelfde patroon wordt toegepast bij het Limietwegkanaal.

Het veenpak is 6 meter dik, door de afwatering klinkt het veen in, maar in 1900 is het nog te nat om het af te graven. Daarom graaft men eerst diepe greppels om na een paar jaar de ‘splitting’ te graven. Dat splittinggraven en daarna kanaalgraven gebeurt per jaar in een lengte van 200 meter. Dit om het veen elk jaar opnieuw de kans te geven, zijn water los te laten en uit te drogen. In de jaren kort na 1900 wordt alles met de hand uitgegraven en elke vierkante meter zand en veen komt op de schop. De zijwijken hebben een onderlinge afstand van 200 meter, zodat de veenarbeider de gestoken turf hooguit 100 meter met zijn kruiwagen, ‘krooie’ hoeft te verplaatsen.

Kaart 7. Kaart van Barger-Compascuum en ‘de Maatschappij’ 1865 (bron; J.B. Berens, Barger-Compascuum, 2001).

De vervening is volop bezig. Turfbulten staan te wachten op transport. Kanalen, zijwijken en kale, lege vlaktes bepalen het beeld van het gebied ten oosten van Emmen (bron; Roelof Boelens).

De vervening

Verveners uit oude veenstreken kopen de plaatsen van de eigenaren op. Zij komen vooral uit de Groninger veengebieden, zoals Veendam, Hoogezand en Stadskanaal of uit de Drentse Monden, waar de vervening al bijna ten einde is. Ook Bargercompascumer ondernemers gelukt het plaatsen te bemachtigen.

Het gebied trekt veel kanaalgravers en veenarbeiders uit alle richtingen aan. De meeste veenarbeiders zijn protestant, komen uit Friesland, Smilde of Noord-Overijssel. Dit in tegenstelling tot de oorspronkelijke katholieke bevolking, die voor het merendeel uit Duitsland komt.

“Toch konden de mensen goed met elkaar”, meent J.B. Berens. “Dit kwam omdat het leven zwaar was en men had elkaar nodig”.

De oude boekweitbewoningen op het bovenveen aan de Schoolstraat maar ook in het Voorste Compas en aan de Runde-zuid moeten plaats maken. De huizen zijn bij de bewoners in eigendom, maar de grond behoort toe aan de verveners. De oorspronkelijke bewoners verhuizen naar elders. Velen uit het Voorste Compas verhuizen naar Bargerooosterveld, anderen betrekken een huurwoning aan het kanaal of bouwen zelf. Enkele gezinnen gaan wonen in de grensstreek.

Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) is de vervening op zijn hoogtepunt. Na de oorlog is er crisis, door de opkomst van de steenkool is de turfproductie van 1919 nagenoeg onverkoopbaar. En staat het in 1920 nog op het veld. De prijs van de turf zakt, er is grote werkloosheid en de lonen gaan drastisch naar beneden. In de navolgende jaren vertrekken veel veenarbeiders naar de grote industriegebieden van Twente (textiel), Limburg (mijnen) en Eindhoven (Philips). Veel verveners gaan failliet. Arbeiders staan op steun, gaan naar de werkverschaffing of huren veenputten van de verveners. De jaren tussen 1920 en 1940 zijn slechte jaren, aldus J.B. Berens (2001). Tijdens de Tweede Wereldoorlog komt nog eens een bloei. In de vijftiger jaren raakt het veen op.

Het dorp vormt zich aan het kanaal

Aan de oostzijde van het Verlengde Oosterdiep wordt in 1923 de drie meter brede klinkerstraatweg aangelegd. Als ondergrond gebruikt men het zand uit de zojuist gegraven hoofdwijk. De westkant krijgt een zandpad met over de zijwijken een vonder. Ook de Willem Albertsvaart en de Postweg krijgen in 1923 een drie meter klinkerbestrating, van Sluis II in Klazienaveen-Noord tot aan de Brug in het Verlengde Oosterdiep.

Rondom de Brug ontstaat een nieuw centrum. In de twintiger en dertiger jaren vestigt zich een aantal bedrijven, neringdoenden bij de Brug en ook bij de beide sluizen, de Springersbrug en aan de Limietweg-zuid bij de vonder. Zie hiervoor de bijdragen 'Brood in Bargercompascuum', 'Bedrijven in het centrum, rondom de Brug', 'Andere bedrijven', 'de Klaas de Lange-sluis', 'de Springersbrug' en 'Bewoning aan de grensstreek'.

De bevolking van Bargercompascuum is van ongeveer 400 in 1873 naar 800 in 1900 verdubbeld. De grootste uitbreiding van het inwonertal kwam toen het dorp aan snee kwam. J.B. Kuis meent dat tijdens de vervinging het gebied wel 4000 inwoners had (Kuis, 1948).

Verveners laten huizen voor hun arbeiders bouwen, aan beide kanten van het kanaal. Op elke plaats staat een enkel huis of een dubbele. Hierin woont de veenarbeider, zodat hij dicht bij het werk woont.

Naast deze lintbebouwing aan het kanaal staan er ook tientallen (nood)woningen in het lint op het bovenveen, een honderd meter ten oosten van het kanaal. Hier is sprake van dubbele lintbebouwing (de Haan, 1976). Allen (man, vrouw en hun kinderen) werken in het veen.

De familie de Vries woont op het hoogveen, een honderd meter vanaf het kanaal in de buurt van houthandel Henk Behrendt. Deze foto is uit de Tweede Wereldoorlog en de familie de Vries heeft een gastgezin uit de stad opgenomen. In de stad heerst hongersnood. Vlnr, boven; Jans de Vries, Harmke de Vries- van der Laan. Tweede rij; twee gasten uit de stad, Jan de Vries, Jo de Vries en Aage de Vries. Onderste rij; Margie Duinkerken en jongetje vooraan is onbekend (bron; mw Bruinsma-de Vries).

Het Verlengde Oosterdiep oostzijde rond 1930. In de verte, rechts staat de katholieke kerk van Bargercompascuum en er tegenover een enkel huis. Aan beide kanten van het kanaal staan grote bulten met turf (bron; Bargercompascuum in oude ansichten, F.A. Dijck).

Johannes Hartmann (1974) vervolgt;

“Ze bouwden hun kleine huisjes langs het Verlengde Oosterdiep of langs de oude streken. Maar toen die vol waren, werden er nieuwe wegen gebaad. Van toen af aan was het dorp een mengkuip van landslieden van allerlei aard, gewoonten en gebruiken. Het Bargercompascuum is, vooral nadat het machinaal maken van turf begonnen is, in zo 'n veertig jaar bijna geheel ontveend geworden. Van de oorspronkelijke keuterboertjes zijn maar weinig boer gebleven. De meesten zijn veenarbeider, ambtenaar, zaken- of ambachtsman geworden”.

